

R

Kön, sexualitet och klass i bilderboken. Exemplet Lill-Zlatan och morbror raring

Ylva Odenbring

Sammanfattning

De senaste två decennierna har barnböcker med karaktärer som bryter mot gängse normer blivit allt vanligare inom svensk barnlitteratur. Barns vardag porträtteras på ett allt mer mångfacetterat sätt. Mot bakgrund av detta är fokus i föreliggande artikel att studera hur intersektionella aspekter av kön, sexualitet och klass porträtteras och konstrueras i Pija Lindenbaums bilderbok *Lill-Zlatan och morbror raring*. I analyserna framträder fyra dominerande teman: pojkflickan, respektabel homosexualitet, marginaliserad maskulinitet samt en askulint sportideal. Trots Lindenbaums progressiva perspektiv där författarens utgångspunkt säkert varit att skapa en bättre morgondag och goda förbilder för barn, visar analyserna att författaren porträtterar huvudpersonerna utifrån normativa föreställningar om kön, sexualitet och klass.

Abstract

In Sweden the numbers of picture books that portray a more multifaceted childhood and challenging traditional gender norms have increased the last two decades. Given this the present article takes its point of departure in a critical analysis of how intersectional aspects of gender, sexuality and class are portrayed and constructed in Pija Lindenbaum's picture book *Mini Mia and her Darling Uncle*. In the analysis four main themes have emerged: the tomboy, respectable homosexuality, marginalized masculinity and masculine sport ideal. Despite Lindenbaum's radical approach and also possible intention to create a better tomorrow and role models for children, the analysis shows that the author repeatedly portray the protagonists in normative understandings of gender, sexuality and class.

Historiskt sett har bilderböcker dominerats av pojkar och framförallt av starka och aktiva pojkkaraktärer. De flickor som skildrats i bilderböckerna har vanligen tillskrivits traditionellt feminint kodade egenskaper som snällhet och passivitet (Österlund 2008). Avsaknaden av starka flickkaraktärer skapade debatt under slutet av 1990-talet och början av 2000-talet. Idag råder delade meningar huruvida den ojämna balansen mellan pojk- och flickkaraktärer fortfarande existerar i bilderböckerna (Österlund 2008). Emellertid

pekar såväl svensk som internationell barnlitteraturforskning på att det fortfarande är ett normativt genussystem som reproduceras i litteraturen där huvudpersonerna är pojkar och där mannen utgör norm (Crisp 2009; Herzog 2009; Kåreland 2011; Lyngfeldt 2005). Inom barnboksgenren är det framförallt i bilderböcker för små barn som en ensidig och stereotyp bild av kön som skildrats (Kåreland 2011).

Representationen och porträtterandet av kön kan emellertid analyseras utifrån

olika aspekter. En aspekt av kön är representationen av flickor respektive pojkar som huvudpersoner i berättelserna (Nikolajeva 2000). Enligt Nikolajeva är huvudpersonernas kön inte det enda som är avgörande för handlingen i berättelsen, utan också hur performativt genus görs. I bilderboksgenren har det inte bara funnits ett behov av att skildra fler flickor och starka flickor, utan det har också funnits ett behov att skildra pojkar som bryter mot gängse könsnormer (Österlund 2008). Den barnlitteratur som riktat in sig på att porträttera gränsöverskridande karaktärer har vanligen fokuserat olika positiva förebilder för flickor respektive pojkar som inte följer givna könschabloner.

Fokus för analyserna är hur aspekter intersektionalitet konstrueras i berättelsen.

Österlund (2008) är en av de forskare som närmare studerat detta i sina analyser av Pija Lindenbaums Gittan-trilogi. Österlunds analyser pekar på tre aspekter av flickan: bestämmanderätten och modet, moderligheten och omhändertagandet samt den egna viljan. Österlund argumenterar att Gittan-trilogin lyckas skildra en komplex flicka som både är flickaktig och stark och pojkaktig och svag, utan att framställa omvända rollbyten. Gittans agerande utmanar traditionella förväntningar på flickkroppen genom det sätt som Gittans rörelsemönster och handling skildras. Ytterligare en dimension är porträtterandet av könsöverskridande vänskap i berättelsen, vilket utmanar ensidigt enkönade skildringar av barn, skriver Österlund.

I ett av sina senare arbeten har Österlund (2012) närmare analyserat Pija Lindenbaums bilderbok *Kenta och barbisarna*.

Arbetarklasspojken Kenta är berättelsens protagonist som till slut lyckas förhandla sig tillträde till flickornas lek. I sin närläsning konstaterar Österlund att flickorna inte representerar traditionella flickkaraktärer genom att tillskrivas egenskaper som snällhet och försiktighet, utan dessa drag är något som tillskrivs Kenta. Denna form av mjuk maskulinitet kan samtidigt också lätt uppfattas som homosexuell. Österlund konstaterar sammanfattningsvis att Lindenbaum gör ett försiktigt porträtterande av pojkprotagonistens sexuella identitetsskapande.

Internationella studier pekar på (Crisp 2009; Herzog 2009) att heteronormen tenderar att reproduceras även i de barn- och ungdomsböcker där det finns karaktärer som bryter mot gängse könsnormer. Litteraturforskaren Crisp (2009) som studerat representationer av homosexualitet i amerikansk ungdomslitteratur pekar på att litteratur med homosexuella huvudpersoner blivit allt vanligare. Samtidigt sker porträtterandet av homosexuella ofta utifrån heteronormativa och heterosexuella föreställningar om sexualitet. Exempelvis kommer detta till uttryck genom att homosexuella karaktärer vanligen porträtteras som stereotypt feminina eller maskulina.

De barn och de miljöer som gestaltas i Lindenbaums berättelser uppvisar ett varierat och mångfacetterat porträtterande av barn och barndom, något som varit en av utgångspunkterna för analyserna i denna artikel, som baseras på närläsning av Pija Lindenbaums (2006) bok *Lill-Zlatan och morbror raring*. Fokus för analyserna är hur aspekter intersektionalitet konstrueras i berättelsen. Genom att inta ett intersektionellt perspektiv studeras de simultana strukturer som konstruerar olika maktförhållanden (jfr Butler 2007; de los Reyes och Mulinari 2010). I föreliggande studie innebär

det att strukturella faktorer som kön, sexualitet och klass närmare studeras och analyseras. Mer specifikt ligger följande frågeställningar till grund för studien:

- 1) Vilka föreställningar om kön, sexualitet och klass porträtteras och konstrueras i berättelsens text och bild?
- 2) På vilket sätt konstrueras performativt genus i berättelsens text och bild?

Analysmodeller och teori

Lill-Zlatan och morbror raring studeras såväl utifrån innehåll som utifrån ett narratologiskt perspektiv, det vill säga hur den berättas. Vidare bygger läsningen på analyser av den så kallade ikontexten, vilket avser den berättelse som skapas i samspelet mellan text och bild (jfr Nikolajeva och Scott 2000). I bilderböcker utgör både text och bild en del av historien som berättas. Dessa delar kan därför inte analyseras separat (Nikolajeva 2000). Hur bild och text samverkar varierar emellertid och barnlitteraturforskare har därför gjort en grov indelning av hur olika bilderböcker kan kategoriseras: symmetrisk bilderbok, kompletterande bilderbok, expanderande eller förstärkande bilderbok, kontrapunktisk bilderbok samt motstridig eller ambivalent bilderbok. Att närmare analysera textens och bildens symmetri och/eller kontrapunkt har varit en viktig utgångspunkt i analyserna i denna artikel (jfr Nikolajeva och Scott 2000). Samtidigt är det viktigt att understryka att denna form av analysverktyg eller kategorisering inte är absolut. Text och bild kan variera mellan bokens olika dimensioner, vilket innebär att ikontexten aldrig är helt symmetrisk eller kontrapunktisk (Nikolajeva 2000; Nikolajeva och Scott 2000).

Denna studie är även inspirerad av Nikolajevas (2000) analysmodell för att tolka

gestaltningar av kön. Nikolajeva har sin utgångspunkt i fem huvudpunkter i denna analysmodell. De fem punkterna som presenteras här är något ombearbetade:

- 1) Är protagonisternas kön väsentligt för händelseförloppet?
- 2) Hur porträtteras protagonisten? Understryks protagonistens kön på något sätt?
- 3) Porträtteras protagonisten enligt förskrivna könsnormer eller skildras avvikelser och i så fall på vilket sätt?
- 4) Hur porträtteras bipersonerna? Följer de förskrivna könsnormer eller utmanar de rådande föreställningar om kön?
- 5) I de fall protagonisten porträtteras som djur eller annat föremål, på vilket sätt framträder kön i dessa fall?

För denna studies vidkommande är det punkterna ett till och med fyra som varit aktuella att applicera i studien.

Det är genom att heterosexualiteten ständigt repeteras som den får legitimitet och därmed fräntas andra former av sexualitet legitimitet.

I närläsningen analyseras hur intersektionella aspekter av kön, sexualitet och klass porträtteras och konstrueras, det vill säga görs i text och bild (jfr Nikolajeva och Scott 2000). Genom att närläsa *Lill-Zlatan och morbror raring* har jag ingående kunnat studera protagonisternas agerande utifrån hur detta kan relateras till deras existerande könade förväntningar och eventuella gränsöverskridande agerande. Mer specifikt har närläsningen inneburit att jag närmare studerat hur performativt genus porträtteras samt hur samspelet mellan text och bild framträder i berättelsen.

Teoretiskt är också begreppet *performativitet* centralt i föreliggande artikel. Performativitet anknyter till teoretiska resonemang om att människors identiteter skapas genom människors olika *handlingar*. I korthet innebär detta att människors handlingar aktiverar olika sociala och kulturella regler, normer och föreställningar om hur man förväntas agera som pojke/man respektive flicka/kvinna (Ambjörnsson 2006; Butler 2007). Hur könade identiteter konstrueras ska även ses i ljuset av att kön skär tvärs igenom eller interagerar med andra struktur som exempelvis etnicitet, klass eller sexualitet, vilket i sin tur skapar multipla former av maskuliniteter och femininiteter (Butler 2007; Connell 2006).

Liknande maktförhållande vad gäller förväntningar existerar också när det gäller sexualitet. Teoretiskt utgår föreliggande artikel från en förståelse av att sexualitet är en form av institutionell organisering, en reglerande diskurs, en språklig enhet, en representation, en praktik/ett beteende, en identitet, ett begär och ett slags medborgarskap (Skeggs 1999). Queerforskarer Judith Butler (2007) skriver att heterosexualitet är den obligatoriska formen av sexualitet i samhället. Butler skriver att institutionaliseringen och regleringen av heterosexualiteten sker genom tvångsmässig repetition av existerande normer. Dessa existerande maktrelationer är något som alla människor, oavsett sexuell läggning, tvingas konfronteras med i sin vardag, skriver Butler. Det är genom att heterosexualiteten ständigt repeteras som den får legitimitet och därmed fräntas andra former av sexualitet legitimitet. Inom queerteorin talar man i detta sammanhang om *heteronormativitet* (Ambjörnsson 2006). Med detta menar man att heterosexualiteten är kulturellt, socialt och historiskt skapad. Det är hur heterosexualiteten upprätthålls, fungerar och

skapas, det vill säga de processer av normalisering som upprätthåller heterosexualiteten, som är fokus för analyserna. Med andra ord handlar det om att problematisera de existerande normsystem som människor förväntas leva utifrån och vilken form av livsstil som premieras i samhället. I sammanhanget är också begreppet *respektabilitet* viktigt att lyfta fram. Beverly Skeggs (1999), som introducerade begreppet inom könsforskningen, kopplar främst respektabilitetsbegreppet till klasstillhörighet. Skeggs skriver att respektabiliteten exempelvis präglar vårt sätt att tala, vilka vi talar med, hur vi klassificerar andra och vad vi studerar. Vidare resonerar Skeggs att respektabiliteten också är ett sätt att göra distinktioner mellan olika sexuella praktiker. Mer specifikt handlar det om att legitimera och upprätthålla olika sexuella praktiker i olika grupper.

Lill-Zlatan och morbror raring

I Lindenbaums (2006) bok *Lill-Zlatan och morbror raring* möter läsaren huvudpersonen Lill-Zlatan. Lill-Zlatans föräldrar är på semester på Mallorca och medan föräldrarna är bortresta bor Lill-Zlatan hos sin mormor. Mormodern porträtteras som en rund gammal dam med grått lockigt hår, glasögon, neutrala kläder och fotriktiga inneskor. Med ett leende på läpparna serverar hon hemlagad fläskpannkaka. Hemma hos mormor bor också tre av Lill-Zlatans morbröder. Liket mormodern har de tre morbröderna en perifer roll i berättelsen. De porträtteras som kontorsråttor med kritstreckrandiga skjortor. Lill-Zlatan har också en fjärde morbror, han heter Tommy. Tommy bor i en egen lägenhet och till skillnad från sina bröder är Tommy både berest och klär sig i färgglada och mönstrade kläder. Det är Lill-Zlatan och morbror Tommy

som är de centrala protagonisterna i berättelsen, men en bit in i berättelsen träder en tredje protagonist fram, morbror Tommys pojkvän Steve. Det är de tre protagonisternas vardag som berättelsen kretsar kring. Genom hela berättelsen är det Lill-Zlatan som är berättaren och motorn i berättelsen. Genom att ingående studera berättelsens narratologi och ikontext har fyra dominerande teman identifierats: pojkflickan, respektabel homosexualitet, marginaliserad maskulinitet samt maskulint sportideal. Artikeln avslutas med en summerande analys kring intersektionalitet i berättelsen följt av en avslutande diskussion.

Pojkflickan

Lill-Zlatan porträtteras som traditionell pojkflicka. I berättelsen är Lill-Zlatan oftast klädd i en gul fotbollströja, röda shorts, gula fotbollsstrumpor och svarta fotbollsskor. I sina ena hand bär Lill-Zlatan en nätkasse med en fotboll. Inledningsvis är Lill-Zlatans korta blonda hår uppsatt i två tofsar. Lill-Zlatans hårfärg kommer emellertid att ändras från blond till blå, till orange, grön, rosa för att bli blond igen. Under huvuddelen av berättelsen har Lill-Zlatan ett hårband som håller bort håret från ansiktet. Liknande hårband kan man många gånger se fotbollsspelare använda under match. På det sätt som Lill-Zlatan illustreras i berättelsen är det inte givet för läsaren att Lill-Zlatan är en flicka eller pojke. Gestaltningen av protagonisten är i princip könsneutral (jfr Nikolajeva 2000) och det är först en bit in i berättelsen som det framgår av texten att huvudpersonen egentligen heter Ella.

Nu ska jag vara med Tommy hela dagarna.

Jag kan strunta i dagis.

Nä du Lill-Zlatan säger Tommy. Jag

måste vila mig också.

Lill-Zlatan säger han. Fast att jag heter Ella!

Tommy tycker så himla mycket om att vara med mej.

Och jag får ny färg på håret varje dag om jag vill. Vi spelar inte fotboll så mycket, för Tommy är inget bra på det (Lindenaub 2006: uppslag 3).

Det är morbror Tommy som kallar Ella för Lill-Zlatan. Namnet Ella är den enda indikation läsaren får att Lill-Zlatan är en flicka. Samtidigt markerar inte tilltalsnamnet Lill-Zlatan något specifikt kön genom det sätt det används i berättelsen (jfr Odenbring 2010, 2014). Istället signalerar namnet att bokens huvudperson är ett barn som är duktigt på att spela fotboll. Att ge bokens huvudperson namnet Lill-Zlatan är sannolikt inte någon slump från författarens sida, då namnet indirekt anknyter till den svenska fotbollsstjärnan Zlatan Ibrahimović. Samtidigt kan det sätt som Ella eller Lill-Zlatan porträtteras på vara uttryck för konstruktionen av en femininitet med maskulina drag genom protagonistens agerande (jfr Butler 2007; Paechter 2006).

Pojkflickpositionen innebär emellertid inte alltid självklart status. Forsberg (2002) visar i sin avhandlingsstudie att det finns två sidor av pojkflickpositionen.

Flickpositionen som pojkflicka brukar vanligen innebära en viss status då hon förkroppsligar ett maskulint sportideal (jfr Connell 2006). Inom pedagogisk forskning pekar exempelvis Reays (2001) undersökning av 7-åringars könsdiskurser att positionen

som pojkflicka kan vara en eftersträvanvärd position. Både flickorna och pojkarna i studien hävdade att denna position både innebar att man fick pojkkompisar och pojkars respekt. Pojkflickpositionen innebär emellertid inte alltid självklart status. Forsberg (2002) visar i sin avhandlingsstudie att det finns två sidor av pojkflickpositionen. De elevgrupper som hon valt att kategorisera som feminister och sporttjejer (pojkflickorna) var de grupper av flickor som mest frekvent korsade könsbarriärer och som gjorde motstånd mot krävande pojkar. Samtidigt pekar studien på att sporttejjerna (pojkflickorna) och andra grupper av flickor exkluderades av den flickgrupp som definierades som barbieflickor. Enligt barbieflickorna uppfyllde inte pojkflickorna den traditionellt feminina heterosexuella diskursen.

Österlund (2008) skriver att de starka flickkaraktärerna ofta får så kallat omvända roller i berättelsen. Karaktärerna tenderar att få traditionella pojkroller samtidigt som detta görs på bekostnad av det feminina. Detta kan vara uttryck för att både nedvärdera och förminska flickaktighet, skriver Österlund. Att gestalta pojkflickan som en sportig flicka, vilket görs i *Lill-Zlatan och morbror raring* (Lindenbaum 2006) är ett klassiskt grepp. Sett utifrån ett vidare perspektiv får sportiga flickor ofta sin femininitet ifrågasatt av omgivningen. De blir som Paechter (1998) skriver, positionerade som flickor av sin omgivning, samtidigt som deras vältränade kroppar kan relateras till föreställningar om hegemonisk maskulinitet. Dessa så kallade dubbla identiteter blir en del i hur denna grupp flickor konstruerar sina könade identiteter. Peachter pekar på att unga sportiga flickor ofta har kravet på sig att inte bara vara feminina utan att de tvingas konstruera en tydligt utpräglad feminin heteronormativitet. De flickor som tar avstånd från eller väljer bort att konstruera

denna form av femininitet blir ofta marginaliserade och anklagade för att vara lesbiska.

Respektabel homosexualitet

Under tiden som Lill-Zlatan bor hos sin mormor och föräldrarna är bortresta behöver hon inte vara på förskolan, utan det är med morbror Tommy som Lill-Zlatan tillbringar hela dagarna. Morbror Tommy tar med Lill-Zlatan till en musikaffär där de lyssnar på musik, de går på bio och de hänger på café och tittar på folk. De leker också tillsammans. Klädmässigt porträtteras Tommy genomgående med färgglada och mönstrade kläder. Inledningsvis har Tommy cerise skjorta med blommönster, rosa scarf, svarta byxor och rosatonade glasögon på sig. Skjortornas kulörer och mönster varierar genom berättelsen. Han har också guldringar i öronen.

En tydlig *pageturner* (jfr Nikolajeva 2000) i berättelsen är när ytterligare en person träder in i berättelsen och det är Steve, för en dag när Lill-Zlatan kommer hem till morbror Tommy är de inte ensamma längre. I morbror Tommys rosa kök sitter Steve på en av de röda Sjuanstolarna. På det vita bordet står två kaffekoppar, en espressobryggare, en mixer, saxar, en kam, hårfärgning samt trimmer. Tommy står och diskar. På diskbänken står en kastrull, två odiskade tallrikar, två vinglas, en mortel samt en tom vinflaska. Det rosafärgade köket skulle kunna indikera kärlek och läsaren kan genom illustrationerna ana att morbror Tommy och Steve har ätit middag tillsammans kvällen innan.

Steve ska strax bli klippt av Tommy och morbror Tommy undrar vilken färg Lill-Zlatan vill ha på håret denna dag. Lill-Zlatan är inte på humör och tackar nej till att få håret färgat. Det är genom illustrationerna och beskrivningarna i texten som läsaren nu in-

direkt får veta att Tommy är frisör till yrket. Bilderna får här delvis en kompletterande funktion i berättelsen genom att de både kompletterar det som beskrivs i texten, men de ger också en fingervisning om att Tommy och Steve verkar ha umgåtts kvällen innan (jfr Nikolajeva 2000).

Hejsan säger han. Är det du som är Lill-Zlatan? Jag heter Steve.

Steve vad är det för ett namn, tänker jag.

Han ser tråkig ut. Och han har fula byxor.

Nu går vi, säger jag till Tommy.

Ska bara klippa Steve först, säger han.

Vill du ha färg på håret idag?

Det vill jag ju inte (Lindenbaum 2006: uppslag 4)

Tommy porträtteras som frisör, han har färgglada kläder, han är kulturintresserad och han har ett hem med klassisk skandinavisk design. Att på detta schablonmässiga sätt porträttera den homosexuella mannen är inte helt ovanlig. Ambjörnsson för liknande resonemang och skriver att en vanligt förekommande bild av den homosexuelle mannen är att han är "en fjollig, modeintresserad, partyinriktad schlagerfantast" (2006: 61), vilket är en bild som sannolikt många homosexuella män inte identifierar sig med. Den ensidiga bilden av den homosexuella mannen framställs även i populärkulturen. Tv-serien *Fab 5: Queer eye for the straight guy* som sändes i början av 2000-talet är ett tydligt exempel på hur stereotyper av den homosexuelle mannen framställs i populärkulturen. Bilden som porträtterades var en attraktiv, vit homosexuell medelklassman. Fokus i tv-serien var att Fab5, det vill säga de fem homosexuella männen i serien, stajlade om heterosexuella ungarlar i New York. Det var inte endast dessa mäns yttre

och klädstil som behövde stajlas om utan deras hem blev homestajlade, de fick lära sig att laga en trerätters lyxmiddag samt vett och etikett. Middagen som de tillagat bjöd de sedan hem en potentiell flickvän på (jfr Crisp 2009; Eriksson-Zetterqvist och Sthyre 2007). Crisp (2009) skriver att den homosexuella mannen har fått representera stil och smak för den breda marknaden och han har också fått representera den ideala konsumenten. Det är förenklat att hävda att detta är ett uttryck för tolerans gentemot icke-normativa sexuella identiteter, menar queerforskare. Representationen av homosexuella män konstrueras så att de passar givna heteronormativa ramar. Att bilden av den homosexuella mannen ofta är ensidig är också något som Ambjörnsson (2006) resonerar om: "Det är nästan uteslutande som en partyglad stämningshöjare som bögen får finnas med i offentligheten. Hans existens villkoras helt enkelt en viss plats, i detta fall en politiskt relativt harmlös sådan" (Ambjörnsson 2006: 77). Den konstruktion av homosexualitet som framträder i boken kan anknytas till resonemang om respektabilitet (jfr Skeggs 1999). Tommys livsstil följer tydligt ett medelklassideal genom det designade hemmet och kulturella fritidsintressen. På ett strukturellt plan anses denna typ av levnadssätt vara den respektabla livsstilen oavsett sexualitet. Man skulle i detta sammanhang kunna tala om att det är en respektabel form av homosexualitet som framträder i berättelsen.

Marginaliserad maskulinitet

Steve porträtteras, till skillnad från morbror Tommy, som en tönt med neutrala kläder. Steve har en beige långärmad tröja och brunrutiga byxor på sig genom hela berättelsen. Det sätt som Steve porträtteras på anknyter till teoretiska resonemang om

marginaliserade former av maskuliniteter (jfr Connell 2006). Forskning (Connell 2006; Österlund 2012) pekar på att töntiga och mjuka män av sin omgivning ofta tillskrivs homosexualitet.

Berättelsen aktualiserar även en mjuk sida av Steve. Steve bakar kanelbullar och genom de hembakade bullarna aktualiseras en annan form av maskulinitet då Steve träder in på en traditionellt feminin arena. Denna form av maskulinitet kan även anknyta till resonemang om omvårdande maskulinitet.

I berättelsen framträder också platsen som social konstruktion. Boken har ett tydligt storstadsperspektiv med hänsyn till det utbud av kulturella aktiviteter, så som bio och caféer, som presenteras. Storstaden görs till norm inte endast utifrån det kulturella utbudet. Invånare utanför storstadens puls representerar lantisar, vilket blir fallet för Steve från Trelleborg med sin sydsåkånska dialekt, som Lill-Zlatan tycker är obegriplig att förstå. Skåningen Steve blir den marginaliserade *andre* i förhållande till resten av Sveriges befolkning.

En ytterligare intersektionell aspekt är det mångkulturella i berättelsen. Utanför caféfönstret där trion Lill-Zlatan, morbror Tommy och Steve fikar passerar två vita kvinnor och en färgad man. Den färgade mannen är den enda indikation på att Sverige är ett mångkulturellt land. Genomgående är alla bipersoner och protagonister vita. Detta ger läsaren en ensidig bild av ett land som har en lång mångkulturell historia. Definitionen av Sverige som ett mångkulturellt land kan härledas till arbetskraftsinvandringen från bland annat Finland, forna Jugoslavien, Italien och Grekland som framför allt skedde under 1960-talet (jfr Lunneblad 2006). Sedan 1970-talet har invandringen till Sverige förändrats, till att omfatta flyktingar som söker asyl i Sverige.

Dessa grupper av människor har invandrat från många olika delar av världen och varifrån de kommit har också sett olika ut beroende decennium.

Steves inträde i berättelsen skapar både avundsjuka och sorg hos Lill-Zlatan i och med att Steve blir en konkurrent. Steve följer med på de saker som Lill-Zlatan och morbror Tommy brukar göra på egen hand. På olika sätt markerar därför Lill-Zlatan sitt missnöje och till slut brister det för Lill-Zlatan.

Imorgon går vi och badar, eller hur va?
säger Tommy.

Jäkla skitkorvar, säger jag.

För jag tänker inte bada.

Åk hem till det där Trelleborg, säger jag
och smäller igen dörren (Lindenbaum
2006: uppslag 7).

Lill-Zlatan drämmer igen ytterdörren framför morbror Tommy och Steve. Protagonistens agerande och sinnesstämning anknyter till resonemang om det kompetenta och självständiga barnet som gör sin röst hörd och som vågar ifrågasätta vuxenauktoriteten. Genom att tillskriva Lill-Zlatan dessa egenskaper tillskrivs också barnet en egen legitimitet. Att porträttera barn och vuxna på ett mer jämlikt plan, som görs i *Lill-Zlatan och morbror Tommy*, kan i synnerhet tillskrivas den modernare barnboks-genren (jfr Kåreland 2011).

Maskulint sportideal

Nästa *pageturner* är när morbror Tommy kommer hem till mormor för att ta med Lill-Zlatan till badhuset. Av illustrationerna framgår det att mormor ska storhandla för hon håller en lång inköpslista i handen. I bakgrunden ses morbröderna spatsera i väg till en fotbollsmatch iklädda matchkläder i Stockholmslagets AIK:s svarta och

gula färger. Illustrationerna ger här en kompletterande bild av bipersonernas roll i berättelsen (jfr Nikolajeva 2000). Mormodern konstrueras som den omvårdande kvinnan som sköter matlagning och inköp, medan de vuxna sönerna representerar en traditionell maskulinitet genom att gå på fotbollsmatch.

Steve som fortsatt kommer att följa med Lill-Zlatan och morbror Tommy står bakom en busskur och gömmer sig. Lill-Zlatan bestämmer sig då för att ignorera Steve. Väl i badhuset försöker Lill-Zlatan återigen att göra livet surt för Steve och drar ner hans handduk i bassängen. När Steve klättrar upp till tian, den högsta trampolinen, tar berättelsen en ny vändning genom att Lill-Zlatan sakta men säkert börjar ändra uppfattning om Steve.

Det är ashögt faktiskt. Sen står han däruppe och löjlar sig. För han vågar ju inte hoppa.
Men så studsar han till och far iväg.
Oj, coolt, tänker jag (Lindenbaum 2006: uppslag 11).

Steve gör ett simhopp som Lill-Zlatan egentligen imponeras av, men av princip säger hon ingenting. Tommy däremot uttrycker sin förtjusning över det eleganta simhoppet. Efteråt ler Tommy och Steve kärleksfullt åt varandra när de står i simbassängen. Dagen i badhuset får ett abrupt slut när morbror Tommy meddelar att han inte mår bra, så de får åka hem igen. Morbror Tommy bäddas ner i soffan och Lill-Zlatan pysslar om honom. Lill-Zlatan måste nu umgås med Steve istället, vilket Lill-Zlatan gör motvilligt. Efter ett tag visar det sig att Steve också gillar fotboll och erbjuder sig att visa Lill-Zlatan några skott, men Lill-Zlatan nappar först inte på förslaget så Steve går ensam ut och kickar boll. Ensamheten

blir emellertid för mycket, så till slut går Lill-Zlatan också ut och spelar fotboll. Denna pageturner i berättelsen blir den del av berättelsen som leder till försoning mellan Lill-Zlatan och Steve. De spelar fotboll tillsammans hela dagen.

Steve och jag tränar skott hela dagen.
När Tommy piggnat till spelar vi match.
Han får stå i mål, för han är mest i vägen.
Steve är nästan världsmästare.
Men jag vinner ändå! (Lindenbaum 2006: uppslag 14)

Tommy kommer också ut så småningom, men han får stå i mål, eftersom Lill-Zlatan tycker att han bara är i vägen. Lill-Zlatan konstaterar att Steve är riktigt duktig på att spela fotboll, men att hon själv trots allt vinner matchen. I bakgrunden skymtar morbror med en stor matkasse och bakom henne står de andra morbröderna och hejar på. Berättelsen avslutas med en bild där Lill-Zlatan sitter mellan Steve och morbror Tommy i en soffa och i famnen håller hon sin fotboll.

För Lill-Zlatan utgör Steves närvaro först konkurrens och hon blir både svartsjuk och känner sig utanför. När Lill-Zlatan väl lärt känna Steve och inser hur duktig Steve är att hoppa simhopp och spela fotboll vinner han sakta poäng. Till skillnad från Tommy är Steve riktigt duktig på att spela fotboll. Fotbollen blir den gemensamma beröringspunkten som gör att Lill-Zlatan och Steve till slut blir goda vänner. Lill-Zlatan har fått en ny kompis att spela fotboll tillsammans med. Steve porträtteras genom denna vändning i historien inte längre som en tönt och marginaliserad man. Han hoppar galant från tians hopptorn i badhuset och spelar fotboll. Det sätt som Steve porträtteras på kan vara uttryck för olika sätt

att vara homosexuell, samtidigt som det är det traditionellt maskulina karaktärsdrag som Steve tillskrivs genom att både vara fysiskt aktiv och duktig på sport. I synnerhet anknyter fotbollsintresset till traditionella former av maskulinitet (jfr Connell 2006).

Intersektionella analyser av Lill-Zlatan och morbror raring

Föreliggande artikel baseras på en närläsning av Pija Lindenbaums bok *Lill-Zlatan och morbror raring*. Närläsningen baseras på en analys av hur aspekter av hur kön, sexualitet och klass konstrueras i berättelsens text och bild. Studiens specifika fokus är hur performativt genus konstrueras samt vilka föreställningar om kön, sexualitet och klass som porträtteras och konstrueras i berättelsens text och bild. Berättelsen har tydliga *pageturners* genom att historien följer en bestämd kronologi och presenteras med specifika övergångar mellan olika uppslag, vilket gör att det är enkelt för läsaren att följa berättelsens innehåll och narratologi. Analyserna av ikontexten visar att det både finns inslag av symmetrisk interaktion mellan text och bild, men också att bilderna i vissa fall kompletterar berättelsen (jfr Nikolajeva 2000; Nikolajeva och Scott 2000). Studien har också inspirerats av Nikolajevas analysmodell för tolkning av berättelsens gestaltning av kön i text och bild. De huvudpunkter som varit centrala i denna studie är: huruvida protagonisternas kön är väsentligt för händelseförloppet; vilket sätt protagonisternas kön porträtteras; om protagonisterna porträtteras enligt rådande könsnormer eller om istället avvikelser skildras samt på vilket sätt bipersonerna porträtteras i relation till förskrivna könsnormer.

Boken riktar till barn i förskoleåldern eller tidiga skolåldern. I boken skildras det

annorlunda genom pojkflickan Lill-Zlatan och de homosexuella männen Tommy och Steve. Protagonisterna i berättelsen representerar *de andra* genom de representationer av femininitet respektive maskuliniteter som görs i berättelsen (jfr Butler 2007).

Trots att det är Lill-Zlatans berättarröst som är motorn i berättelsen är berättelsen präglad av ett vuxet ideologiskt perspektiv. Författarens tanke har säkert varit att skapa "en bättre morgondag" (jfr Crisp 2009) och positiva förebilder för barn. Emellertid visar analyserna av boken att både Lill-Zlatan och Tommy porträtteras på ett stereotypt sätt. Lill-Zlatan kan uppfattas som den "typiska" pojkflickan genom de egenskaper och intressen som hon tillskrivs. Lill-Zlatan porträtteras som en bestämd flicka som vet vad hon vill och som är duktig på att spela fotboll. Ofta får starka flickkaraktärer så kallat omvända roller i berättelsen, vilket har medfört kritik från forskares sida. När det specifikt gäller pojkflickkaraktärer tenderar de att tillskrivas traditionella maskulina drag samtidigt som detta görs på bekostnad av det traditionellt feminina. Porträtterandet av pojkflickan markeras också genom kläd-seln och frisyren. Porträtterandet av Lill-Zlatan är emellertid mer komplext än så. Lill-Zlatan porträtteras som en typisk pojkflicka genom sitt fotbollsintresse och stil, men samtidigt finns det ytterligare dimensioner av hur kön görs i berättelsen. Namnet Lill-Zlatan anknyter inte direkt till något direkt kön på det sätt det används, utan kön kan ses som underordnat i det sammanhang som det används i relation till flickprotagonisten. En annan aspekt är illustrationerna av Lill-Zlatan. De är i det närmaste könsneutrala och det är enbart en enkel textrad där Lill-Zlatan tillskrivs ett specifikt kön. Ställt i relation till Nikolajevas (2000) analysmodell är det snarare protagonistens agerande som blir det centrala för

analysen, det vill säga huruvida rådande könsnormer porträtteras eller om det är någon form av gränsöverskridande som sker i berättelsen.

I porträtterandet av Tommy konstrueras en stereotyp bild av homosexuell maskulinitet. Tommys livsstil följer en respektabel form av homosexualitet eftersom han lever upp till existerande medelklassideal. Han har ett designat hem och är kulturellt intresserad. Sport är inget som varken intresserar honom eller som han förefaller ha fallenhet för, till skillnad från pojkvännen Steve. Porträtterandet av Tommy och Steve innehåller olika dimensioner av maskulinitet samtidigt som Lindenbaums framställning inte är särskilt utmanande eller originell. Att protagonisterna är två homosexuella män framträder tydligt för läsaren. Konstruktionen av morbror Tommy följer heteronorma förställningar om den homosexuella mannen som lever och verkar i urban medelklassmiljö (jfr Butler 2007; Skeggs 1999). Steve porträtteras både som en marginaliserad form av maskulinitet och tillskrivs samtidigt heteronorma egenskaper genom sitt fotbollsintresse och skicklighet i samma sport (jfr Connell 2006).

Ytterligare en aspekt av heteronormativitet är på det sätt som boken avslutas. När trion Lill-Zlatan, Tommy och Steve blivit goda vänner sitter de samlade i en soffa. Lill-Zlatan sitter mellan sin morbror och Steve. På det sätt de sitter uppradade skapas en känsla av att de ska ta sitt familjefoto. Denna form av porträtterande skulle kunna vara uttryck för att illustrera olika familjekonstellationer. Samtidigt följer denna bild både en tydlig heteronorm och ett borgligt ideal.

I berättelsen porträtteras även fyra bipersoner. Bipersonerna i berättelsen utgörs av mormodern och de tre morbröderna som fortfarande bor hemma hos sin mamma. Ingen av dem sticker ut, utan de porträtteras

genom sina neutrala kläder som färglösa.

Mormodern med sin frisyr och sina kläder ger bilden av en äldre dam från en svunnen tid. Den traditionella femininitet som konstrueras genom mormodern anknyter till ett hemmafrusideal som var rådande i Sverige på 1950-talet. De vuxna sönerna konstrueras som smått infantiliserade osjälvständiga vuxna män samtidigt som de representerar en traditionell maskulinitet i berättelsen. De tre morbröderna behöver varken ägna sig åt matinköp eller matlagning och får maten serverad. Istället kan de helt ägna sig åt sina fritidsintressen.

Avslutande diskussion

Bilderböcker porträtterar sin samtid och rådande ideologiska ideal och *Lill-Zlatan och morbror raring* utgör inget undantag. Boken ligger nära sin samtid med att porträttera pojkflickan och homosexualitet. Denna typ av barnböcker är något som både efterfrågas inom barnlitteraturforskningen som av föräldrar och verksamma i förskola och skola (jfr Kåreland 2011; Österlund 2012). Lindenbaums böcker har som Österlund skriver, inte enbart fyllt ett tomrum när det gäller barnböcker som problematiserar kön och sexualitet, utan de har även "närmast kramats ihjäl av förskola och föräldrar" (Österlund 2012: 263). Samtidigt visar forskning (jfr Crisp 2009) att trots att antalet böcker med ett tillsynes mer progressivt budskap blivit vanligare, porträtteras homosexuella ofta utifrån heteronormativa och heterosexuella föreställningar om sexualitet. Analyserna av *Lill-Zlatan och morbror raring* pekar på liknande tendenser genom de representationer av homosexualitet som görs i boken. Det kan konstateras att litteratur som ger en allt för ensidig bild av exempelvis pojkflickor och homosexuella män i litteraturen riskerar att underbygga

stereotyper. När det handlar om hur exempelvis pojkflickan vanligtvis porträtteras är jag på Österlunds (2008) linje att det ideala borde vara en integrering av egenskaper utan att förminska eller konkurrera ut det feminina, vilket ofta blir fallet med pojkflickkaraktären i barnboken.

Den som läser för barn måste därför problematisera innehållet tillsammans med barnen. Sett utifrån ett pedagogiskt perspektiv ställer därför läsningen av bilderböcker som *Lill-Zlatan och morbror raring* krav på att verksamma i exempelvis förskolan kritiskt funderar över valet av litteratur och hur den sedan används i den pedagogiska verksamheten. I detta sammanhang är det också viktigt att fundera över den egna förförståelsen. Vidare är det viktigt att kritiskt fundera över och diskutera bilderbokens budskap tillsammans med barnen. Bilderböcker som *Lill-Zlatan och morbror raring* kan samtidigt fungera som ett bra verktyg för att ge barn en vidare bild av samhället och en bättre förståelse för olika livstilar och familjekonstellationer. Forskning (jfr Dolk 2011) pekar på att detta sällan görs i förskolan och i synnerhet i förskolegrupper med homogent heterosexuella familjekonstellationer. Argumentet från förskollärarna i dessa barngrupper har varit att det inte finns några barn som växer upp i regnbågsfamiljer och att det därför inte finns något behov att diskutera detta. Det är precis detta faktum som argumenterar för att verksamma i förskolan eller vuxna i andra sammanhang ska lyfta fram den mångfald av familjekonstellationer som finns. Det finns också en naiv föreställning hos verksamma i förskola och vuxna generellt att barn inte

förstår att det finns olika familjekonstellationer och att kärlek kan yttra sig på olika vis. Argumentet från de vuxnas sida brukar vanligen vara att frågor som rör konstruktioner av kön, sexualitet och andra sociala orättvisor är vuxenfrågor (Dolk 2011). Det finns med andra ord en stark heteronorm omgärdat kring förställningar om hur barn förstår olika relationer. Detta är en viktigt kritiskt fråga att belysa i och med att det givetvis finns barn som har erfarenheter av exempelvis föräldrar som lever i en homosexuell relation, men det finns också barn som växer upp med en mor- eller farförälder som är homosexuella.

En annan aspekt som är värd att lyfta fram är barns olika identitetsskapande under barndomen. Barnböcker som belyser olika sätt att vara barn på skapar både möjligheter till igenkänning för marginaliserade barngrupper och utgör också ett viktigt redskap för att problematisera och belysa frågor som rör hur mångfacetterad barndomen faktiskt är. Det sistnämnda är inte minst viktigt för att skapa förståelse i frågor som rör tolerans. Avslutningsvis vill jag i linje med Crisp (2009) understryka vikten av att barn behöver lära sig att reflektera och bli kritiskt medvetna.

Tack till

Jag vill rikta ett stort tack till de oberoende granskarna som bidragit med värdefulla synpunkter till att förbättra artikeln. Jag vill också rikta ett stort tack till Ingrid Fex Odenbring som har korrekturläst artikelmanus.

Referenser

- Ambjörnsson, F. 2006. *Vad är queer?* Stockholm: Natur & Kultur.
Butler, J. 2007. *Genustrubbel. Feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Daidalos.

- Crisp, T. 2009. From romance to magical realism: Limits and possibilities in gay adolescent fiction. *Children's Literature in Education* 40: 333–348.
- Connell, R. 2006. *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos.
- de los Reyes, P. och Mulinari, D. 2010. *Intersektionalitet*. Malmö: Liber.
- Dolk, K. 2011. Olikhet, aktivism och kritiskt tänkande i förskolan. Nedslag i Australien och Sverige. I: Lenz Taguchi, H., Bodén, K. och Orlander, K, red. *En rosa pedagogik – jämställdhetspedagogiska utmaningar*. Stockholm: Liber.
- Eriksson-Zetterqvist, U. och Sthyre, A. 2007. *Organisering och intersektionalitet*. Malmö: Liber.
- Forsberg, U. 2002. Är det någon "könsordning" i skolan? *Analys av könsdiskurser i etniskt homogena och etniskt heterogena elevgrupper i årskurserna 0-6* (Akademiska avhandlingar vid Pedagogiska institutionen, 68). Umeå: Umeå universitet.
- Herzog, R. 2009. Sissies, dolls, and dancing: Children's literature and gender deviance in the seventies. *The Lion and the Unicorn* 33(1): 60–76.
- Kåreland, L. 2011. *Barnboken i samhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindenbaum, P. 2006. *Lill-Zlatan och morbror raring*. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Lunneblad, Johannes. 2006. *Förskolan och mångfalden. En etnografisk studie på en förskola i ett multietniskt område* (Gothenburg Studies in Educational Sciences, 247). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Lyngfeldt, A. 2005. Barn och barndom i vuxnas bilder för barn. En analys av bilderna i ett antal bilderböcker med genusinriktade kommentarer och didaktiska utgångspunkter. *Didaktisk tidskrift* 51: 41–49.
- Nikolajeva, M. 2000. *Bilderbokens pusselbitar*. Lund: Studentlitteratur.
- Nikolajeva, M. och Scott, C. 2000. The dynamics of picturebook communication. *Children's Literature in Education* 31(4): 225–239.
- Odenbring, Y. 2010. *Kramar, kategoriseringar och hjälppröknar. Könskonstruktioner i interaktion i förskola, förskoleklass och skolår ett*. (Gothenburg Studies in Educational Sciences, 292). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Odenbring, Y. 2014. *Barns könade vardag. Om (o)jämställdhet i förskola, förskoleklass och skola*. Stockholm: Liber.
- Paechter, C. 1998. *Educating the Other: Gender, Power and Schooling*. New York: Routledge Falmer.
- Paechter, C. 2006. Masculine femininities/feminine masculinities: power, identities and gender. *Gender and Education* 18(3): 253–263.
- Reay, D. 2001. "Spice girls", "nice girls", "girlies" and "tomboys": gender discourses, girls' cultures and femininities in the primary school classroom. *Gender and Education* 13(2): 153–166.
- Skeggs, B. 1999. *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos.
- Österlund, M. 2008. Kavatt men känslösam. Den komplexa bilderboksfliskan i Pija Lindebaums Gittan-trilogi. I: M. Andersson och E. Druker, red. *Barnlitteraturanalyser*. Lund: Studentlitteratur.
- Österlund, M. 2012. Queerfeministisk bilderboksanalys – exemplet Lindenbaum. I: Kivlaasko, K., Lönngren, A-S. och Paqvalén, red. *Queera läsningar*. Stockholm: Rosenlarv förlag.

Ylva Odenbring, Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande (IPKL), Göteborgs universitet,
Box 300, SE-405 30 Göteborg, Sverige
Email: ylva.odenbring@gu.se